

Hur kan medierna bidra till demokratin?

Nyhetsrapportering kring val, politik och annat samhällsstoff tycks inte längre värderas lika högt. Det gäller i varje fall i kvällspressen. I kvällspressen har det jämfört med tidigare val skett en klar nedrustning av valbevakningen. Och det är en nyhetsprioritering som inte enbart gäller i valtider. För den som följt kvällspressens utveckling under senare år är det svårt att komma förbi att politik och annat seriöst samhällsstoff fått stå tillbaka för ett alltmer lättviktigt och nöjesbetonat, för att inte säga larvigt, kändismaterial.¹

I Sverige har vi en dagspress som har en relativ stark ställning. I ett demokratiskt ideal fyller media en mycket viktig roll för att informera medborgarna. I ett samhälle som bygger på att medborgarna är delaktiga i beslutsfattandet är det viktigt att beslut fattas i öppenhet och att informationen kring besluten är lättillgängliga.²

Medierna är en stark bidragande faktor i alla demokratiska processer och därför är det viktigt att medierna uppfyller en av sina viktigaste uppgifter: att granska makthavarna. Makten över information har i alla tider varit en viktig del makthavares styre. Detta har i många anti-demokratiska länder inneburit att enbart statstyrda medier varit tillåtna. Detta till skillnad mot demokratiska länder där fria medier är en av de viktigaste delarna i den demokratiska processen. Dagstidningar har funnits i flera hundra år, men det är först under 1800-talet som deras verkliga påverkningsgrad ökat; senare kom även radion, TV:n och Internet att bli viktiga informations-spridare. De fria medierna har skapat en öppenhet och en kanal mellan makthavare och medborgare, men skapar medierna en bra demokrati?

I denna essä kommer jag att problematisera och belysa hur medierna kan bidra till en fungerande demokrati.

Demokrati och offentlighet

En av de viktigaste sakerna i en demokrati är öppenhet från statsmakten. I Sverige har yttrandefriheten funnits som lag mer eller mindre sedan 1766. Lagen har legat som grund till både den demokrati Sverige är idag och både skapat möjlighet för medborgare att fritt uttrycka sina åsikter. Samhället har förändrats mycket sedan de första yttrandefrihetslagarna kom och förutsättningarna för människor att delta i den demokratiska processen har ökat markant. En viktig förutsättning för att få medborgarna med i den demokratiska processen är att det finns en kommunikation mellan politikerna och medborgarna. Utan medierna försämras denna kommunikation radikalt mellan dessa två parter. Samhället har i allt snabbare takt under 1800- och 1900-talen ändrats från ett industrisamhälle till ett kommunikations-samhälle; i dagens kommunikationssamhälle har medierna en viktig roll för att demokratin ska fungera.³

Regeringsformen är den absolut viktigaste lagen som Sverige bygger sitt styre på. I paragraf ett, kapitel ett, i Sverige Rikes lag står det: ”All offentlig makt i Sverige utgår från folket.”⁴ Vad menas med offentlig makt i detta sammanhang? För många kan det te sig ganska klart var offentlighet innebär. Jürgen Habermas problematiserar begreppet *offentlighet*

¹ Dagens Nyheter 27/12-2007

² Peter Luthersson, ”Medier och medborgare”, i *På väg mot en kommunikativ demokrati?*, red. Martin Kylhammar och Jean- François Battail (Stockholm, 2003) s.167f.

³ Martin Kylhammar och Jean- François Battail, ”På väg mot en kommunikativ demokrati? Hoten - hoppen”, i *På väg mot en kommunikativ demokrati?*, red. Martin Kylhammar och Jean- François Battail (Stockholm, 2003) s.14.

⁴ Sveriges Rikes lag första kapitlet. Finns även att läsa på Riksdagens hemsida: http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended___6055.aspx (hämtat, 2007-03-30)

och delar in det i olika kategorier. Bland annat skiljer han på *borgerlig* och *representativ* offentlighet.⁵

Borgerlig offentlighet är enligt Habermas ett socialt område där människor samlas om genom kritisk diskussion kommer fram till en *offentlig mening*. Det är genom denna diskussion som det rätta och sanna ska komma fram, det vill säga det som är bäst för samhället.⁶ Han påpekar även att medierna har en viktig roll för att senare frambringa det som den borgerliga offentligheten ser som viktigt, det vill säga vad som bör spridas till folket som en nyhet. Han menar vidare att den borgerliga offentligheten, där diskussion mellan människor var det viktiga, börjar försvinna och likaså börjar den *kritiska* diskussionen försvinna allt mer. Habermas menade att genom den kritiska diskussionen framkom det som senare skulle bli avgörande för maktprocessens beslut. Besluten i maktprocessen fattas enligt detta alltså inte bland medborgarna utan i stället är det organisationer och statstjänstemän.

Då och då blir medborgare visserligen indragna i denna maktprocess, men aldrig som processen skapare, utan även här som konsument, som en enbart *väljare*.⁷

Han är även kritisk till hur medierna har utvecklats och mer och mer börjar tänka på kommersiella intressen i stället för att föra en kritisk debatt. Enligt Habermas har alla medborgare lika möjligheter att påverka genom debatter och på så vis skapa opinion. Detta kan man ställa sig kritisk till då frågan är om alla medborgare skulle delta i debatten, på det vis Habermas menade. Han var även kritisk till de allt mer kommersiella intressena som styrde medierna och framför allt de TV-debatter, där problemen ofta diskuterades av ”experter”, som han menade skapade en distans mellan medborgare och makthavare. Till skillnad från Habermas negativa syn kan det även ses som positivt att dessa TV-debatter ger vissa frågor en större spridning och på så vis engagerar mer människor, som kanske inte annars skulle aktualisera debatten.⁸

Trots att det stora medieutbudet som finns idag där medborgarna kan ta del av stora mängder information från olika medier finns det problem. Utifrån Habermas teorier tänkte jag ta upp några problem som medierna brottas med idag.

Underhållning och deltagande i nyheter

En trend som medierna följer idag är att underhållningen får stor plats, vilket gäller för de flesta medierna. Problemet för medierna är att den hårda konkurrensen gör att de ofta är tvingade till att försöka locka en större publik. Många av dagstidningarna tappar ständigt läsare och det är allt fler av dessa som får problem att finansiera sina tidningar.⁹ Morgontidningarna har även fått en allt hårdare konkurrens av ett flertal olika gratistidningar som ges ut i framför allt de större städerna.

TV- och radiomarknaden har även de fått ökad konkurrens efter att marknaderna blivit konkurrensutsatta under slutet av 1980-talet. Nu mer är det inte bara tittarna och lyssnarna som är det viktiga när programmen skapas. Nu måste även – de kommersiella – kanalerna ge resultat till annonsörer och snabbt komma med nyheter för att kunna vara konkurrenskraftiga.

⁵ Mats Dahlkvist, Förord till Habermas, Jürgen, *Borgerlig offentlighet*, (Lund, 1984) s.iif.

⁶ Ibid. s. x.

⁷ Ibid. s. xix.

⁸ Christian Svensson Limsjö, ”Medier och demokrati: Diskussionsprogram i TV”, i *På väg mot en kommunikativ demokrati?*, red. Martin Kylhammar och Jean- François Battaïl (Stockholm, 2003) s.153f.

⁹ Statens offentliga utredningar (SOU) 2000:1, *En uthållig demokrati – politik för folkstyrelse på 2000-talet*, Demokratirådets betänkande. s. 80. Trenden med upplageminskningar har sedan denna publicerats fortsatt. Ny statistik finns att tillgå på Tidningsstatistik AB:s hemsida: <http://ts.se/Public/CirculationNumbers/TsDagspress.aspx>

Ett vanligt inslag är att visa nöjesprogram eller att i programmet försöka skapa underhållande inslag. Vanligt är också att politiska debatter försöks göra mer underhållande vilket kritiker anser försämra den demokratiska debatten.¹⁰

Det finns alltid en risk att när medierna blir beroende av andra externa aktörer med kommersiella intressen, vilket kan påverka utbudet hos mediet. Externa aktörer kan även påverka vad som blir en nyhet och får medial plats.

Every day television, radio, magazine, and newspaper editors hear about a lot of events and interesting stories. It has been estimated that, for the typical daily newspaper, over 75% of the potential news items of the day are rejected and never see print.¹¹

Det är alltså en stor del av de potentiella nyheterna som ska sällas bort innan publiceringen. Det kan då vara lätt att nyheter som kan vara underhållande får medieutrymme istället för nyheter som kan anses som tråkiga. Den hårda konkurrensen om medieutrymmet gör att en bra mediekontakt således kan leda till att man tilldelas mer utrymme i media och följaktligen får sin eller partiets åsikt spridd.

Att alla ska få sin åsikt hörd är en viktig del i den demokratiska processen. Habermas menade att TV gjort publiken till passiva deltagare istället för att själva aktivt delta i debatten. Mats Ekström visar i sin uppsats ”TV-tittarna och demokratin” både på positiva respektive negativa sidor med TV-debatter. Ett intressant inslag i hans uppsats är Aschbergs implementering av hemsidor för att göra publiken delaktiga. Detta är något som alla program mer eller mindre har idag, men det är ändå en trend som visar på att det går att få publiken delaktig genom att integrera medier med varandra.¹² Delaktighet förstärker intresset och kan skapa ett ökat engagemang.

”Den tredje statsmakten”

Sverige har sedan lång tid tillbaka haft dagstidningar, men det var först på 1800-talet som tidningarna började få en större spridning och större påverkansgrad. Innan tidningarna fick ökad ställning var det överheten, det vill säga framför allt statsmakten och kyrkan, som hade mandat att påverka vad medborgarna skulle få höra. Flera tidningar startades under tidigt 1800-tal, men det var starten av *Aftonbladet*, 1830, som kan sägas som det stora genombrottet för fria dagstidningar i Sverige – en ”ny” offentlighet bildades. Under andra hälften av århundradet började allt fler politiska partier och folkrörelser bildades och människor började ställa krav på inflytande.¹³

Under mitten på 1800-talet myntades begreppet *den tredje statsmakten*. Med det menades att den allt starkare pressen hade, förutom den lagstiftande och den dömande makten, blivit en av de grundpelare som samhället vilade på. Förutom *Aftonbladet* var det *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* som var den ledande tidningen som beredde plats för denna utveckling.¹⁴

Ungefär vid samma tidpunkt utvecklades tekniken och allt större upplagor kunde tryckas på kortare tid. *Dagens Nyheter*, som startades 1864, utvecklade både tidningen upplägg och distributionsformer. Rudolf Wall, som var grundaren, lät både tidningen bäras hem till prenumeranter och transportera den till andra städer. Detta gjorde att fler av konkurrenterna

¹⁰ Anthony R. Pratkanis & Elliot Aronson, ”The ineffectiveness of information campaigns + What is news?”, i *Age of Propaganda*. (New York, 1997) s. 226.

¹¹ Ibid. s. 224.

¹² Mats Ekström, ”TV-tittande och demokratin”, i *Politikens medialisering*, red. E. Amnå, SOU 1999:126. s. 185f.

¹³ Tore Frängsmyr, *Svensk idéhistoria – bildning och vetenskap under tusen år Del 2 1809-200*. (Stockholm, 2004) s. 177.

¹⁴ Ibid. s. 178.

började följa i dessa spår och fler och fler tidningar startades ute i landet, ofta med anknytning till något politiskt parti.¹⁵

Tidningarna spelade en roll som opinionsbildare i två avseenden. Dels presenterade de nyheter, där redan urvalet fick en viss betydelse, dels formulerade de i ledare och dra artiklar sina åsikter i olika samhällsfrågor. [...] Den politiska situationen bidrog till att många tidningar fick en mer bestämd politisk profil, framför allt inom arbetarrörelsen.¹⁶

Den politiska pressen börjar komma mer och mer under de sista decennierna på 1800-talet. Ofta kunde detta ses som ren propaganda då politiska intressen ofta fick stå före nyheter. Flera av tidningarna hade vid denna tidpunkt ledare som fick en framstående roll i olika samhällsintressen; tidningsledarna fick nu en stark ställning i den politiska opinionsbildningen.¹⁷

De partipolitiska tidningarna ökade markant, men många fick det svårt ekonomiskt och det var många av dessa tidningar som var tvungna att lägga ner sin verksamhet i början på 1900-talet.¹⁸ Tidningsmarknaden var en hårt konkurrensutsatt marknad med många aktörer vilket bidrog till att många fick lägga ner. Under mitten på 1920-talet började även radion få fäste som ett populärt medium som också det kan ha bidragit till att det blev tuffare för tidningsmakarna.

Efter andra världskriget började fler och fler tidningar att ta efter utländska tidningar som stod fria från politiska partier. Expressens bildande 1944, och senare även den stora kommersiella framgång tidningen fick, bidrog till fler tidningar följde i dennes fotspår. 1957 kom den kanske avgörande händelsen vad gäller partipolitisk press, då *Dagens Nyheter* valde att inte följa det liberala folkpartiet, som de annars brukade göra, utan stödde socialdemokraternas linje i ATP-striden. Därefter började allt fler tidningar att bryta sig loss från tidigare politisk inriktning.¹⁹

Ett tydligt tecken inom framför allt dagspressen har varit att den största delen av tidningarna var inriktade på att skapa politisk opinion – även om det naturligtvis fanns kommersiella intressen också – men att den under 1900-talet gång allt mer blivit fristående från partierna och den politiska tillhörigheten allt mindre betonats.

Radio- och TV-marknaden har under lång tid drivits med monopol på markanden för public service-företagen, vilket gjort att det inte skapats någon större konkurrens förrän slutet av 1900-talet. Införandet av konkurrerande TV-kanaler har inte lett till att en större politisk bevakning har skett. Få av de kanaler som kom in på markanden efter att den öppnades har riktat in sig på den marknaden där politiska och samhällsprogram är i fokus, snarare är det så, som Pratkanis och Aronson delvis framhäver, att det ofta blir underhållning som sänds.²⁰ Även om det på senare år kommit kommersiella kanaler som har en profil med samhällsprogram, så är detta fortfarande en väldigt liten marginaliserad del av den kommersiella marknaden.

Är då media *den tredje statsmakten*? Det har skett en förskjutning från politiska till mer kommersiella mål under de 150 år som medierna kallats den tredje statsmakten. Däremot så är medias ställning som opinionsbildare kanske starkare än någonsin.

¹⁵ Frängsmyr, s. 178f.

¹⁶ Ibid. s. 180.

¹⁷ Lars Nord, *Vår tids ledare. En studie av den svenska dagspressen politiska opinionsbildningar*. (Stockholm, 2001) s. 80.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid. s. 87.

²⁰ Pratkanis & Aronson. s. 226.

Medias framtid som demokratisk opinionsbildare

Ett demokratiskt samhälle bygger på informerade medborgare som tillsammans skapar lagar och tillsammans påverkar politiken.

Hur kan man då se på framtiden med media som demokratiskt medel? Något som jag inte berört så mycket i denna essä är Internet som medium, men som jag kommer att nämna mycket i detta kapitel, då som en ny form demokratisk arena.

Delaktighet är något som jag nämnt som viktig del i den demokratiska processen. TV ger inte så stora möjligheter till att delta i debatten, vilket inte enbart behöver vara negativt – då idén mening att TV som medium kan öppna olika debatter och sprida information på ett snabbt sätt. Dock tror jag, som Habermas, att detta oftare leder till ett passivt observerande. Dagspress och radion ger i viss mån lite större möjlighet till aktivt deltagande än TV, men likt de andra medierna skapar de kommersiella krafterna mindre utrymme för kritisk diskussion och publiken får inte de naturliga incitament för att själva skapa opinion som medierna kan bidra till.

Den ökade kommersialiseringen av medierna har skapat mindre kritisk diskussion kring politiska frågor. Detta skapar ett mindre politiskt engagemang hos medborgarna vilket försämrar demokratiprocessen. Det är viktigt att det finns en tvåvägskommunikation mellan medborgare och beslutsfattare för att samhället ska utvecklas. Kommersiella intressen hos medierna har till viss del försämrat detta, det vill säga att det inte alltid är säkert att medierna vill stöta sig med vissa grupper som eventuell kritik skulle kunna innebära.

Medborgare måste ha möjlighet att skaffa sig insikter i politiska frågor, möjligheter att ta del i diskussioner som föregår beslutsfattandet och möjlighet att kontrollera att besluten tillämpas i enlighet vad som bestämts i demokratisk ordning.²¹

Demokrati bygger på kunskap om beslutsfattandet. Utan information om vad som händer i den demokratiska processen riskeras att många av medborgarna vänder demokratin ryggen. Media har ett ansvar i att debatten kring samhället och beslutsfattandet. Precis som citatet ovan säger är det av yttersta vikt att få medborgarna delaktiga. Det är också tydligt att många av medierna inte tar med det upp politik och samhällsstoff (jfr. not 1.).

Internet har oändliga demokratiska möjligheter, som dock inte alls utvecklats i den grad som kanske borde ske. Många enskilda politiker har idag egna hemsidor och bloggar där de framhäver sina åsikter. Kritik kring källkritiken på Internet hänger idag kvar hos många av de konservativa tyckarna, som framhäver att den professionella journalistiken bör vara den som analyserar de politiska besluten.²²

Papperstidningarna tappar idag allt mer läsare samtidigt som nätsidorna får alltmer besökare – där mycket av materialet är tillgängligt gratis. Det verkar vara en tydlig trend att många hellre tar till sig materialet gratis via webben än köper papperstidningar. Vad det gäller TV och radio är trenden snarare att underhållningsprogrammen får allt mer publik, medan samhällsprogrammen tappar tittare.

Tendensen är alltså tydlig: de traditionella medierna tenderar allt mer att satsa på kommersiellt gångbara program, medan samhällsprogram får stå tillbaka. Här borde en allmän satsning på Internet som demokratiskt medium göra och detta med start på de lokala arenorna. Med statlig hjälp borde varje kommun ha ett demokratitorg via sin hemsida där medborgare bjuds in och kan delta i samhällsdebatten. Det finns alltså en möjlighet att återfå den offentliga debatt som Habermas menar allt mer försvunnit, men i framtiden kan den föras på nätet.

²¹ Statens offentliga utredningar (SOU) 2000:1. s. 98.

²² Lars Nord, *IT och demokrati*, (Stockholm, 2002) s. 117f.

Referensförteckning

Litteratur

Ekström, Mats, "TV-tittande och demokratin", i *Politikens medialisering*, red. E. Amnå, SOU 1999:126

Frängsmyr, Tore, *Svensk idéhistoria – bildning och vetenskap under tusen år Del 2 1809-200*. (Stockholm, 2004)

Habermas, Jürgen, *Borgerlig offentlighet*, (Lund, 1984)

Kylhammar, Martin och Battail, Jean-François, "På väg mot en kommunikativ demokrati? Hoten - hoppen", i *På väg mot en kommunikativ demokrati?*, red. Martin Kylhammar och Jean- François Battail (Stockholm, 2003)

Luthersson, Peter, "Medier och medborgare", i *På väg mot en kommunikativ demokrati?*, red. Martin Kylhammar och Jean- François Battail (Stockholm, 2003)

Nord, Lars, *IT och demokrati*, (Stockholm, 2002)

Nord, Lars, *Vår tids ledare. En studie av den svenska dagspressen politiska opinionsbildningar*. (Stockholm, 2001)

Pratkanis, Anthony R & Elliot, Aronson, "The ineffectiveness of information campaigns + What is news?", i *Age of Propaganda*. (New York, 1997)

Statens offentliga utredningar (SOU) 2000:1, *En uthållig demokrati – politik för folkstyrelse på 2000-talet*, Demokratirådets betänkande

Svensson Limsjö, Christian, "Medier och demokrati: Diskussionsprogram i TV", i *På väg mot en kommunikativ demokrati?*, red. Martin Kylhammar och Jean- François Battail (Stockholm, 2003)

Tidningar

Dagens Nyheter

Internet

1 kap. Statsskickets grunder, http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended___6055.aspx (hämtat, 2007-03-30)